

La caixada de les mallorquines (fins a l'arribada d'Ikea)

Bàrbara Duran Bordoy

Fins a la dècada dels vuitanta era habitual que les dones mallorquines aportessin al matrimoni un conjunt de roba per a la casa, que s'havia començat a elaborar des de la seva infantesa per les padrines, mares i ties. Aquest conjunt de roba és anomenat, a Manacor, *caixada*; una paraula d'ús generalitzat també a Mallorca; l'etnòleg i escriptor Damià Jaume, nascut a Porreres, explica que al seu poble empraven la paraula *calaixada* per descriure aquest conjunt de robes de llar. En altres indrets és conegut també com *aixovar*, com es pot trobar recollit al *Diccionari català-valencià-balear*:

1. CAIXADA f.

|| 1. Conjunt de roba o altres coses que cap dins una caixa. Especialment: a) El conjunt de roba que la núvia aporta al matrimoni (Mall., Men.). «Es dia que em vaig casar | vaig dir a mon pare i mu mare: | ja no m'haureu de comprar | més roba per sa caixada» (cançó pop. Ariany).

2. AIXOVAR (antigament escrit sovint exovar). m.

1. ant. Quantitat en diners o en robes i altres béns, que la dona aporta al matrimoni; cast. dote.

2. El conjunt de roba d'ús personal i d'ús comú de la casa, que la dona aporta al matrimoni (Regne de Val.); cast. ajuar.

La caixada consisteix en bona par d'un conjunt de llençols de matrimoni i de llit individual, que poden ser de factura senzilla (amb les inicials de la propietària o propietari) o bé treballats amb brodats finíssims i de gran bellesa. Cal distingir també entre els llençols de tela de cotó o els de fil. Algunes famílies conservaven bocins de tela molt antics, que a vegades eren usats per teixir *vàno-*

ves, unes altres peces que formaven part del conjunt. Segons el DCVB:

VÀNOVA (i dial. vànoa). f.

Cobrellit d'abric i d'ornament, de teixit gruixut, de punt o de ganxet, generalment formant mostres o dibuixos i guarnit de serrell; cast. colcha.

Després s'hi poden trobar les estovalles, que poden ser també molt senzilles o bé molt elaborades, treballades amb diferents punts: de creu, de nus, combinant ganxet amb teles; també les tovalloles i tovallons de cuina poden anar amb puntes de randa afegides o les inicials brodades. Era costum també, fins fa uns trenta-quaranta anys, mostrar la nova casa i la caixa a la família i els amics.

Aquest estudi s'ha elaborat amb la següent metodologia:

- a) Entrevistes: Sofia Binimelis, Tonina Matas, Miquel Matas, Margalida Melis, Catalina Amer, Maria Bordoy, Catalina Juan, Damià Jaume.
- b) Enquesta en línia a 54 dones.
- c) Consulta de treballs sobre tallers de broadores (Melis, Amengual, Rotger).
- d) Auto etnografia i treball sobre peces de roba de familiars i amics.

La hipòtesi que es planteja aquí és que la desaparició del costum de confeccionar roba per a la futura casa s'ha perdut amb el pas de la generació nascuda als anys seixanta (la generació de *boomers* mallorquins) a l'actual. I no s'ha perdut únicament pels canvis socials que generen l'impacte de la indústria turística, sinó per l'aparició de botigues, com és el cas d'Ikea, que ofereixen roba de casa molt barata, de producció industrial, però amb unes mesures de llits, mobles i llençols diferents dels tradicionals. Aquesta coneguda marca es va instal·lar a Mallorca cap al 1991, i va tenir una gran acceptació, precisament, per la versatilitat i baix preu de mobles i materials per a la llar.

Però no ha estat només l'aparició d'aquestes empreses que proporcionen mobles i roba de casa barates el factor més decisiu per desaparèixer aquestes robes de llar, sinó més aviat la necessitat de simplificar al màxim la vida a les cases contemporànies i també la desaparició de tallers i artesans dedicats a tècniques tradicionals. L'aixovar antic, en línies generals, està fabricat amb teles que necessiten ser planxades, almenys lleugerament. I encara que aquest factor no sigui, aparentment, de gran importància, és un element que afegeix dificultats al mode de vida actual.

El fet és que en gran part de llars mallorquines encara es conserva bona part d'aquest aixovar procedent dels dos membres del matrimoni; de vegades, fins i tot, mal emmagatzemat (pel que fa a la seva conservació), un fet que afavoreix la desaparició d'un patrimoni familiar del qual no es té, actualment, consciència

del valor etnològic i antropològic. En aquest sentit, un article a la revista *Cent per cent* (Duran 2022) explica com apareix part d'aquest patrimoni en mobles antics, que són venuts amb tot el contingut en mercats de segona mà:

Juan Cruz, Miquel Matas i Macià Tomàs vingueren a Manacor, el dissabte 8, a presentar un llibre, *Avior. El nostre patrimoni tèxtil*, dins les activitats prèvies a la festa de Sant Antoni. I parlaren de la necessitat de vetllar, precisament, per les caixes i calaixos de padrins i besàvies, uns elements de les cases que en l'actualitat solen ser abocats als fems o venuts sense mirar massa el que contenen. Ells explicaren com són precisament residents estrangers els que ara compren, sobretot a mercats de segona mà com el de Consell, el contingut de les famoses caixes mallorquines. Fins i tot alguns compren la caixa amb el seu contingut íntegre, i no hi ha manera de saber què és el que s'ha perdut i què el que es guarda.

Els tallers de broadors a Mallorca i el paper de la dona en la fabricació de la caixa

Per entendre l'evolució de la fabricació de l'aixovar per a les cases dels nous matrimonis cal fer una sèrie de consideracions. En primer lloc, que a les centúries passades només les famílies més benestants podien dotar les noves llars amb vestidures i parament d'una certa consideració. Una de les qüestions és quan (a Mallorca, àrea d'aquest estudi) es comencen a elaborar conjunts de roba amb peces més nombroses.

Fins fa poques dècades, com s'ha comentat, era costum a la majoria dels pobles mallorquins mostrar la caixa i la nova casa just abans del casament. Miquel Matas explica que pot datar la desaparició d'aquest costum al poble de Puigpunyent amb els casaments celebrats a la generació de la seva mare, cap al 1957. Ella sí que va mostrar la nova llar, però no tota la roba. A Manacor, fins a finals de la dècada dels anys 70 també era costum mostrar les noves llars.

Però aquesta tradició de mostrar les peces tèxtils que formaven part del dot ve de molt antic. El Museu de Mallorca posseeix una caixa de novia (arca de núvia) del segle xv, que presenta com:

Caixa de núvia (primera meitat s. xv). Fusta de noguer

Les caixes de núvia servien per guardar el dot, però també per mostrar-lo. Per aquesta raó, la decoració s'estén a totes les parts visibles, internes i externes.

La iconografia és una invocació a la maternitat i una reflexió sobre la fertilitat com a continuació dels llinatges dels nuvis, en aquest cas Joan Zaforteza i Francesca de Camporrells.

A la tapa interior es representa l'Anunciació. En els plafons externs apareixen els escuts dels nuvis.

FIGURA 1. Caixa de núvia. Per al nuvi s'usava l'armari. Font: web Taller y Medio, que reproduceix la caixa del Museu de Mallorca (vegeu les referències bibliogràfiques).

La quantitat de peces elaborades anava d'acord amb l'estatus social, encara que és evident que aquesta caixa de l'alta edat mitjana mallorquina no podia contenir el nombre a què es pot arribar fàcilment avui dia en una tarda de compres. Aquesta arca esmentada del Museu de Mallorca és idèntica a la de la figura 1; i suggereix una mostra del poder econòmic de la família, però també un ritual d'iniciació a la nova vida: es mostren els objectes que formen part de la llar que serà compartida i que d'alguna manera simbolitzen les possessions i la unió de la nova parella.

Un dels factors que incideixen en la popularització de la manufactura de peces per a la llar és l'aparició dels tallers de brodadores a Mallorca, que no només proveeixen de les treballadores necessàries sinó que també proporcionen teles de fil i cotó accessible a la població, ja que els proveïdors havien d'enviar aquests materials de manera continuada a aquests tallers, que sorgeixen amb for-

ça al llarg del segle XIX a Mallorca; i mostren com és possible l'accés de classes socials senzilles a l'adquisició de roba destinada a la llar.

Així, Bàrbara Amengual (2015, 88-89) refereix que a les acaballes del segle XVIII i principi del XIX la societat va patir una profunda transformació. El brodat antic, amb fil d'or o daurat, deixa de fabricar-se, amb el suport d'institucions oficials, es va desenvolupar el brodat sobre mussolina blanca, confeccionat amb un tambor de brodar. Des dels dissenys més senzills fins als més complicats s'utilitzaven per marcar la roba de l'aixovar nupcial. L'alta societat victoriana anglesa, que llavors imposava la moda a Europa, demanava brodats blancs sobre teles blanques per a les robes íntimes. Amengual prossegueix explicant com a mitjan segle XIX apareixen a Mallorca les primeres brodadores laiques: a Felanitx, les germanes Guilart van ser ensenyades per un carmelita descalç exclaustrat, català, que les va iniciar en l'art del brodat i el dibuix. L'aprenentatge va ser tan profitós que poc després s'instal·laven a Madrid, on entraren al servei de la reina Isabel II.

L'aparició d'aquestes brodadores laiques va ser fonamental per expandir la tècnica del brodat ja que, en contra del que es pugui pensar, el brodat era una tècnica executada antigament per homes (Melis 2015, 80-82):

Segons González Mena (1994), el brodat religiós s'elaborava en els monestirs, lloc on s'organitzava i sistematitzava la seva ensenyança. Era també en aquests centres on es feien les comandes que provenien de les altes personalitats polítiques i socials. És a partir del segle XII quan «la preponderància del bordado erudito en los talleres monacales va perdiendo terreno, acentuándose en el siglo XIII, al instalarse en los municipios talleres laicos o urbanos regidos por artesanos seculares» (González, 1994: 390). Tot i aquest trasllat dels tallers de brodats a les ciutats, predominarà encara la mà d'obra masculina ja que la seva pràctica i aprenentatge va ser sotmès al sistema gremial, el qual establia l'obligació d'haver de fer els exàmens pertinents ben igual que en els altres àmbits artístics, en els que hi participaven quasi de manera exclusiva els homes. La presència femenina es reduïa sols a l'àmbit domèstic; preferiblement d'un estatus social elevat.

La confecció del brodat culte, a càrrec de mans masculines, és après posteriorment per dones: primerament, als convents o bé (com en el cas de les germanes Guilart) d'un obrer especialitzat com va ser el carmelita descalç exclaustrat esmentat anteriorment. Un fet poc habitual. És evident, segueix explicant Amengual (2015, 88-89), que la majoria dels brodats artístics confeccionats al segle XIX i principis del XX sortien dels convents (seguint l'evolució comentada anteriorment), i que gran part de les protagonistes queden a l'anonimat, però també és cert que la seva dedicació va permetre mantenir ben viu l'amor per l'art de l'agulla i el ganxet, fet que representa un capítol molt important a les arts sumptuàries a Mallorca. El brodat a màquina (entès com aquell que no és de

caràcter industrial sinó elaborat individualment) va començar ben entrat el segle xx; atès que la invenció de la màquina de cosir tal com la coneixem avui dia va ser a mitjan segle XIX, i cal tenir en compte que no es va inventar per brodar sinó per fer repunts.

En allò que coincideixen diversos informants orals és que les comunitats de monges eren importants per a la transmissió de la tècnica de brodats a mà treballats de manera finíssima. És el cas de Catalina Morey (Manacor), que afirma que als convents es planxaven i cuidaven els aixovars; i els testimonis recollits per Amengual (2015) com el cas de Sor Margalida de Sant Alonso Bujosa Pujol, superiora del convent de les agustines al poblet de Búger (Mallorca). Fins a la dècada dels setanta va ser habitual que a les escoles de monges s'ensenyessin coneixements bàsics de costura, però també de brodat senzill (punt de creu, punt de nus, iugoslau, punt mallorquí).

Però l'aparició de la màquina de cosir va proporcionar, a les primeres dècades del segle xx, la possibilitat que l'aixovar dels mallorquins i mallorquines s'ampliés notablement. En aquest sentit, Amengual (2015, 92) cita la demanda dels brodats a Mallorca a finals del XIX i principis del XX en relació amb la fabricació de la caixada nupcial:

En aquell temps, un costum molt arrelat era marcar la roba de nuviatge; per tant les famílies benestants feien confeccionar la roba de casa per als seus fills i filles, amb brodats. Les famílies econòmicament més senzilles també marcaven la roba de la llar. No oblidem que tradicionalment, a Mallorca, el nuvi és qui portava els «adreços bons» quan es casava. Això ens va dur que, a més dels convents de monges que brodaven, ho fessin també dones laiques. Veiem doncs que la demanda de brodat fa que, en el petit poble de Búger, hi hagués al mateix temps sis tallers de brodaïdors a mà i un de brodat a màquina.

Tanta era la feina que tenia al voltant dels anys cinquanta na Catalina que n'Antonia Pons Crespi (Antonina Mossa) —que brodava a ca na Catalina— va haver de muntar un taller a ca seva, situat també al carrer major, i així anava reclutant i ensenyant a més al·lotes per tal que poguessin proveir la demanda [...]. També hi havia algunes al·lotes que aprenien a bordar per poder fer-se la roba de nuviatge i que no treballaren per cap taller.

Aquest text documenta clarament el costum mallorquí de dotar també de roba de llar als homes, no solament a les filles. Es pot entreveure, fins i tot, que el fet de tenir un fill mascle esperonava les mares a esforçar-se encara més en aquest sentit.

Una petita història de la caixada a través dels testimonis orals

L'elaboració de la caixada no era només d'un any, sinó que es preparava

al llarg de la infància i l'adolescència. A l'hora d'exposar i utilitzar l'aixovar, calia posar-lo a punt: rentar totes les peces i planxar-les adequadament. Aquest procés, als petits pobles de Mallorca i fins ben entrat el segle xx (dècades dels 70 i 80) era realitzat per planxadors manuals que oferien aquest servei de caràcter especialitzat.

Catalina Juan Morey (Manacor, 1942) va heretar l'ofici de la seva mare, de fet, la gran taula de planxar folrada de teles encara presideix casa seva. Ella explica que, encara que es podia comptar amb tintorereries on es rentava i planxava, molta gent preferia el resultat final de les planxadors professionals independents. La seva mare feia servir aigua i vinagre en comptes de les substàncies químiques de les tintorereries, i l'olor que desprenia era molt diferent. Però també explica la situació laboral d'aquestes dones, amb tallers petits que havien d'estar «matriculats» per poder pagar les taxes corresponents a l'activitat «industrial». Si escau, el fet de treballar a mà les va eximir d'aquest pagament:

Com a clients, hi havia els senyors «grossos» de Palma, l'olor de mumare que era diferent al de les màquines, mumare emprava aigua i molt de vinagre i la roba feia olor de net; la de màquina feia una olor molt més sintètica [la seva mare va aprendre l'ofici de planxadora a Palma].

Mumare ja era molt major quan ens va arribar una notificació de Palma que tots els que no pagàvem contribució per fer feina [com els petits tallers] havien d'anar a Palma i aclarir si havíem de pagar matrícula. Mumare solament pagava una matrícula a l'Ajuntament, venia l'amo en Joan *es Saig*; i llavors hi vaig anar jo. Em vaig trobar amb dones bugaderes, allà, i jo li vaig explicar a aquest senyor que mumare no tenia ni una sola màquina, i per aquest motiu no vam pagar matrícula.

Mumare va pagar la patent a Fundició Mallorquina per poder fer aquesta estufa [assenyala una estufa de ferro on hi van col·locades sis planxes, un invent de sa mare]. Ses monges tenien també aquesta estufa, a ca ses *Secorrades* tenien l'estufa de sis, amb planxes petites; mumare sempre va tenir planxes més grosses, i va haver d'anar a la Fundició Mallorquina perquè li fessin el motlo. Tothom tenia aquell aparell, mumare era una dona molt avançada al seu temps.

A Manacor hi havia bugaderes: pel carrer del cine Varietats hi havia na Sopa, ses *Pous*, a la tintoreria la Manacorens, sa mare d'en Jaume de can Busco, la madona Antònia *den Pevet* (era de Santa Catalina), sa madona Polònia Sagrera, que estava a Crist Rei... cada barri tenia la seva bugadera. Aquestes dones planxaven pantalons i llençols, sobretot.

Mumare va arreglar caixades molt bones, amb aquelles *manteleries* enormes que valien una animalada, i roba d'església com les que vesteixen el Sant Crist. Em varen dur aquesta roba, no la van voler arreglar ni a Palma i a Barcelona, i jo els vaig advertir: «si se romp, ja ho veurem!» Però vaig aconseguir arreglar-lo, encara que tot s'havia de fer a mà. Jo després vaig començar a fer feina amb ella, no m'agradava gens estudiar, però mumare va començar a dir: «quan acabis a ca ses monges podràs venir a planxar».

FIGURA 2. Taller de planxar de Maria Morey Mora. Font: arxiu personal de Catalina Juan Morey.

Catalina Juan documenta també, amb el seu testimoni, les aportacions masculines a la caixada:

Una caixada espectacular, quan mumare era viva però ja no feia feina, és la que van fer els de *sa Cova*; i ells no pagaven més que cada any, feien una factura anual [...]. I també una al·lota, na *Baiona*, em va dur els calaixos perquè ho col·loqués. També li vam fer a l'amo en *Salem des sucre*, el padri d'en Diego, dentista. Sa Mare d'en Diego es va casar amb un valencià i li vam fer molta de roba.

L'home duia un llençol bo i sa dona un altre. El de l'home solia ser de fil, i el de la dona, brodat a mà, però no de fil, perquè no hi havia doblers. *Manteleries* n'hi havia poquíssimes, mumpare no en va dur cap. Mumare va tenir molts de llençols de cotó perquè les germanes de mumpare eren broadores i li feren unes coses *superdivines*.

Manteleries poques, algunes cases tenien llençols de drap i feien algun cobertor, o *manteleries*... Això era pel pa [assenyala la figura 4]. Jo en tenc una de drap que a cada plec té una línia blava, això és de més categoria... els fornars arreplegaven els pans amb

FIGURES 3 i 4. Cobertor de dues teles de drap. Detall de la marca personal del drap. Font: família Caldenty-Duran.

un carro, damunt una post, de cada família i si sa post era petita, empraven un fenyador; posaven la pasta a tovar, després al fenyador hi posaven farina, una tela blanca, el pa (noltros solament en feiem un), i ho duïen al forn.... Aquí davant [era un hostal] tenien una post molt llarga, era un divertiment, tothom amb sa post i un pa a cada braç.

Al relat anterior, Catalina Juan descriu com el fet de tenir broadores a la família permetia comptar amb un aixovar extens, ja que mares, tietes i àvies s'encarregaven d'ampliar-lo. També és rellevant la informació sobre les antigues teles que algunes famílies posseïen: alguns llençols de tela de fil gruixut, drap, eren heretades, i transfor-

mades en peces com a cobrellits (fig. 3). Algunes d'aquestes teles presenten marques personals, com les de la figura 4. Catalina Morey, com s'ha vist, explica que, originalment, eren les teles per embolicar els pans que eren portats al forn, i en tornar el repartidor amb els pans fornejats, reconeixien la seva provisió setmanal per les marques del propietari brodades a les teles.

El drap és una tela de cànem o de lli, gruixuda i que era usada principalment per a llençols i roba interior (calçons blancs, camises i faldilles), així com en altres peces exteriors de gran resistència. A Mallorca es pot trobar el drap de cànem pur més fi i el barrejat amb estopa, de més baixa qualitat. Si el drap és de lli pur es combina moltes vegades amb altres fibres com el cotó o l'estopa esmentada (Cruz & Matas & Tomàs 2021, 83).

Manacor és una ciutat mallorquina amb un passat industrial de certa rellevància. Tant els tallers de mobles (molt actius fins a finals del segle xx) com la fàbrica de perles, instal·lada a la ciutat des de 1902 (Manera & Sansó & Sansó 2009) van permetre que les classes socials treballadores poguessin tenir, fins ben entrat el segle xx, un cert desfogament econòmic que els va permetre avançar socialment. Moltes de les treballadores a la fàbrica de les perles van poder combinar el treball d'obreres amb la tradició de dotar les filles i fills amb un aixovar domèstic bàsic.

Maria Bordoy (Manacor, 1942) és filla d'una obrera de la fàbrica de perles Heusch. Ella exposa una qüestió molt interessant, perquè explica que les treballadores tenien accés a la merceria de la fàbrica, situada a l'economat. L'economat era un supermercat a l'estil dels actuals, però actiu ja a la dècada dels anys setanta i destinat únicament a proveir les treballadores i treballadors de la fàbrica dels productes necessaris per a la vida diària. Però a banda dels productes alimentaris, existia una merceria, que oferia llençols de cotó i fil, tovalloles, fils i altres peces a un preu molt assequible per a les treballadores. Maria Bordoy explica que les obreres van ser capaces de comprar teles i peces per a la llar dels seus fills i filles, de manera que moltes vegades el seu poder adquisitiu, en aquest sentit, era més gran que el d'algunes famílies de més rang social al poble. Elles disposaven del seu sou en efectiu, mentre que els fills i filles dels petits terratinents no disposaven d'aquests diners per invertir en el seu aixovar personal de manera directa i immediata. Es dedueix, del seu testimoniatge, que era un petit orgull per a les treballadores de la fàbrica de perles poder proveir la seva família de totes les peces desitjades en un aixovar. Miquel Matas també refereix que a Puigpunyent les filles d'alguns encarregats de les possessions (finques) van tenir caixades completes: dotzenes de llençols, perquè a Mallorca era tradició que l'aixovar es formés amb dotzenes (de tovalloles, de roba interior, de llençols...). Un amic del mateix Matas, Tomeu Calçó, de Manacor, refereix que la seva àvia

FIGURA 5. Estovalles elaborades per Sebastiana Andreu Pont, perlera. Font: elaboració personal.

va preparar trenta llençols per a cadascun dels seus fills (dues dotzenes i mitja).

Catalina Amer (Manacor, 1935) va elaborar tot un aixovar complet per al seu fill, nascut el 1962, i que va aportar íntegrament al seu matrimoni. Ella explica que va ser la seva mare, també obrera de la fàbrica de perles Heusch a Manacor, qui li va ensenyar aquest costum; no va fer sinó transmetre el que la seva mare li havia inculcat de manera natural; no va fer res més que elaborar tota una sèrie de llençols individuals, de matrimoni; brodadora, va treballar durant els anys setanta i vuitanta del segle xx per als tallers de brodat del poble veí de Sant Llorenç, que elaboraven peces per al mercat turístic: mantons brodats de flors, estovalles i altres peces d'ornament.

Catalina Juan recorda que també es fa servir la paraula *parament* per descriure el conjunt de mobles, peces de roba i altres objectes destinats a la llar del nou matrimoni.

Un dels factors obvis que incideixen en la progressiva desaparició de crear una col·lecció d'objectes destinats a la futura llar de les parelles joves que es

casen és, precisament, els canvis socials en relació amb el matrimoni i les famílies actuals. Tot i que és evident que aquests canvis afecten la transmissió d'una herència de caràcter ètnic, bona part dels objectes de la caixada tradicional es continuen conservant a llars mallorquines, moltes vegades sense tenir consciència clara del valor d'aquestes propietats heretades. Potser la ruptura més evident amb aquesta tradició es produeix, com s'ha vist a través dels testimonis orals, als anys noranta, en el moment en què una generació que posseeix (encara) tota una col·lecció de peces personals procedents de la transmissió familiar deixa d'invertir esforços per seguir amb la tradició. El fet és que no hi ha una continuació generacional.

Una entrevista amb Margalida Melis Vadell (Manacor, 1969) posa en relleu alguns dels factors que propicien l'oblit sobre aquestes pertinences. Copropietària d'una botiga/merceria referent al Llevant de Mallorca, davant la pregunta de si encara treballen amb aixovars (amb la caixada) ella respon:

Faig feina en aquesta botiga [Ca Na Verda] des de fa gairebé trenta anys, i he vist canviar moltíssim el mercat. Sincerament, ja fa més de quinze anys que no fem absolutament res en aquest sentit: ni llençols, ni cobertors, etc. No, crec que n'ha de fer més, potser vint anys. Crec francament que va afectar molt el canvi de mides dels nous llits, que eren molt més grans que els antics (tots de 1.35). Les cases de teles que ens servien els materials no van poder de cap de les maneres afrontar aquest canvi; Tolra, Dalmales, Bassols... són cases molt prestigioses que oferien unes teles excel·lents; però no van poder encarar els canvis en les mides del mobiliari, no poden fer teles tan grans.

En el meu cas, jo tenia una caixada molt gran, les meves tietes eren broadores a Sant Llorenç i em van fer moltes peces; i ja vos podeu imaginar la del meu marit, que procedia d'aquesta botiga on treballaven els seus pares i oncles, li van fer una quantitat enorme de peces per a la casa. Jo m'he adaptat algunes peces com les antigues camises, gipons o també camises de dormir, les mànigues són precioses i me les poso amb texans.

Crec que un factor definitiu va ser sobretot l'aparició de les noves mides. I en el cas d'Ikea, és cert que coincideix cronològicament amb la desaparició d'aquesta tradició. Però ara ja no fem absolutament res, repeteixo que he vist canviar el mercat completament.

Els resultats de l'enquesta a 54 informants

L'enquesta, realitzada mitjançant Google Forms la darrera setmana de juny del 2024, fou contestada per un total de 54 informants. Segueix a continuació un resum dels resultats:

- a) Arc d'edat que va des de les nascudes a 1941 fins al 1975, amb un 27,8 % de les respostes per part de les nascudes a 1963, i prop d'un altre 30 % per les nascudes a la resta de la dècada dels 60; per tant, un 57,8 %

de les respostes són de nascudes en la dècada dels anys 60.

- b) Les localitats de naixement són Manacor (57,6 %), Felanitx (9,3 %), Palma (16,7 %), i una petita mostra de Petra, Son Carrió i altres indrets no definits.
- c) Un 81,1 % de les enquestades reconeix que a la seva família es parlava de peces de roba (llençols, cobertors, estovalles...) que tindrien per a la caixada a l'hora de casar-se. Un 15,1 % no en parlava, i la resta (un 3,8 %) no ho recorda.
- d) Un 67,9 % es va portar roba de casa, un 16,9 % compraren les robes amb algunes propietats de la família. Altres, en percentatges d'un 1,9 % que representen respostes individuals, expliquen que es va parlar però no es va fer, o que a la família no se'n parlava. També es van heretar algunes peces de les padrines i de la mare.
- e) De les informants que sí es van portar roba quan deixaren la llar familiar, un 78,8 % diu que era roba feta amb elements brodats o personalitzats al manco en una bona part. Un 21,2 % explica que era roba molt senzilla, comprada a tenda i sense elements personalitzats.
- f) Un 89,2 % de les enquestades que es van portar caixada de casa afirma que es va encarregar la mare de fer-la, des de joves. Un 8,1 % la padrina, i un 2,7 % altres membres de la família, com les ties.
- g) Un 86,8 % es va portar llençols de matrimoni, un 52,8 % llençols de llit petit; un 81,1 % estovalles; un 50,9 % pedaços de cuina; un 75,5 % tovalloles; un 77,4 % cobertors o vànoves de llit.
- h) La procedència de la roba en un 72,5 % de les respostes era feta de manera personalitzada a casa o bé en tendes especialitzades. Un 33,3 % fou comprada a comerços. Solament un 13,7 % va comprar el més necessari sense més condicions d'elaboració.
- i) Un 76,9 % afirma que la seva parella també va portar roba a la nova casa, mentre que un 23,1 % no.
- j) Un 79,2 % ha heretat roba de la mare, padrines o algun familiar, mentre que un 20,8 % no.

Alguns dels comentaris personals a l'enquesta segueixen a continuació:

—He heretat roba també de ties xorques com a cortines de ganxet, mantels, coixins, randes. He de dir que vaig fer poc cas a tanta roba però darrerament he tret els llençols i puc dir que la qualitat d'abans no era com ara, es dorm molt millor.

—Jo no vaig portar roba de casa quan em vaig casar. La meua parella sí.

—La majoria de roba personalitzada la va fer la meua sogra. Jo mateixa me vaig enca-

regar de poder heretar la roba de la meua padrina materna i amb ma mare prepararem cortines que ella va brodar. La padrina paterna va fer una vànova per a cada un dels sis nets i netes i, per tant, també en tenc una. Tenc els llençols de ties i repadrines.

—He heretat llençols de fil antics amb les inicials de padrines o padrins brodades i manteleries també brodades. Tant de part meua com de la meua parella.

—A casa sempre s'havia preparat caixada, a mi personalment no me'n feren personalitzades. Però sa meua padrina va fer sa dels seus fills, hola vànoves de randa amb llum d'oli, els llençols brodats les feia ma mare que sabia fer creueta. També feia ses puntes i entredós amb fil prim pels germans i per ella mateixa.

—Jo vaig ésser sa primera generació de ma família que me compraren coses corrents i sense personalitzar, tampoc me interessava tenir un munt de llençols i d'altre roba dins es calaix sense fer servir per por D'ESPENYAR-LA.

—Aquestes preguntes me recorden que tenc peces de ganxet que no pos sovint i demà les treuré!

—He heretat peces dels meus pares i dels padrins.

Finalment, cal esmentar camins inesperats en la recuperació del patrimoni tèxtil. Indubtablement, la societat contemporània valora aquestes mostres d'una herència etnològica que parla per si mateixa de la qualitat de generacions d'artesans. Tonina Matas Mayol és una altra de les dissenyadores artesanes que participa d'aquest retrobament amb els antics aixovars. Des del compte d'Instagram [@bolic_fet.a.casa](#) difon les seves creacions sobre peces antigues, que recupera d'una manera conscient i cuidada. El breu text introductor que acompanya aquest compte és una declaració de principis: «BOLIC és un acte de reparació: donar una nova vida a allò que va ser i que potser ara es vulgui convertir en una altra història...». Ella explica que va arribar a aquest punt una mica sense voler, no vol convertir-se en una productora en sèrie de bosses i objectes reciclats; però té una filosofia personal sobre aquestes peces, que considera que tenen ànima i un esperit que combina el passat amb la nova existència que Tonina Matas els proporciona:

Connectar amb les generacions actuals és l'assignatura pendent i és el que ha aconseguit la jove dissenyadora Sofia Binimelis. Ella va guanyar el premi Futur Adlib Noves Promeses 2023 amb una proposta que partia de peces de l'aixovar familiar de la seva padrina. Sofia Binimelis les va adaptar i va recontextualitzar i reubicar així l'herència familiar. Nascuda a Santo Domingo de mare mexicana i pare mallorquí, es va criar al poble de Calonge. La seva mirada no deixa de ser atenta, curiosa i desperta davant d'unes peces que ella, senzillament, reelabora. Amb el títol d'«Estraperlo» (en referència al contraban que existia antigament a la costa de Santanyí, propera al seu poble, Calonge), Sofia Binimelis indaga en el concepte de peces tradicionals mallorquines. Ella mateixa se sorprèn de l'èxit de la seva col·lecció, però passat un cert temps és conscient dels elements que

FIGURES 6, 7 i 8. Peces de la col·lecció «Estraperlo», de Sofia Binimelis. Font: Sofia Binimelis.

conformen una crida a un passat històric molt estimat i que desprèn una essència única. Ella explica que no ho va fer de manera conscient, sinó guiada per un instint que la portava a elements percebuts d'una manera més aviat visceral. Havia treballat ja elements tradicionals en una col·lecció prèvia, on va fer servir peces de ganxet; i en la col·lecció que va guanyar el premi buscava, sense voler, allò que ella defineix com «un vincle emocional amb la història pròpia, amb el lloc d'on vens...». La cantant Mar Grimalt va fer servir un model seu, amb un top de ceràmica, i aquest concert públic va despertar l'interès per la seva obra. La també cantant Clara Fiol va vestir el top amb inicials brodades i una faldilla inspirada amb el vestidor mallorquí (figures 6, 7 i 8), així com el vestit de la seva acompanyant Anna Ferrer en un concert. Sofia Binimelis prossegueix: «Crec que aquí va ser quan es va fer un clic generacional», el reconeixement d'un patrimoni material que tenia molt a veure amb el que elles són ara, hereves d'una tradició sentida però no tan reconeguda de manera conscient.

FIGURES 9, 10 i 11. Peces elaborades per Tonina Matas. Font: Instagram de [@bolic_fet.a.casa](#).

Potser aquest «clic» que ella descriu sigui una de les claus per conscienciar una jove generació del valor d'aquest patrimoni que han heretat generacions de mallorquins a casa seva. Aquesta recontextualització, reubicació i reciclatge del patrimoni tèxtil pot ser la clau per conservar-lo contemporàniament, donant-li una nova vida.

Magatzems com el d'IKEA, inaugurat a Palma cap al 1991, donen una estocada final a aquesta mostra d'artesanía popular que forma part de la història de les dones.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja. «Aixovar». A: *Diccionari català-valencià-balear* [en línia]. <<https://dcvb.iec.cat/results.asp?Word=aixovar>>
- «Caixada». A: *Diccionari català-valencià-balear* [en línia]. <<https://dcvb.iec.cat/results.asp?Word=caixada>>
- AMENGUAL ROTGER, Bàrbara (2015). «Búger i les seves broadores». A: *V Jornades d'Estudis Locals de Búger*, Ajuntament de Búger.
- CRUZ, Juan; MATAS, Miquel; TOMÁS, Macià (2021). *Avior. El nostre patrimoni tèxtil*. Ajuntament d'Andratx.
- DURAN, Bàrbara (2022). «Avior: el patrimoni tèxtil de les Illes». *Cent per cent* (19 gener) [en línia]. <<https://www.centpercent.cat/avior-el-patrimoni-textil-de-les-illes/>>
- GONZÁLEZ MENA, María Angeles (1994). *Colección pedagógico textil de la Universidad Complutense de Madrid*.
- MANERA, Carles; SANSÓ, Sebastià; SANSÓ, Andreu (2009). «La industria de la perla. El caso de Majorica, fábrica de perlas artificiales (1902-2005)». *RACO.cat*. [en línia]. <<https://www.raco.cat/index.php/HistoriaIndustrial/article/download/142799/194368/>>
- MELIS, Lourdes (2013). *Tallers, broadores i brodats a Sant Llorenç des Cardassar (1924-1974)*. Universitat de les Illes Balears. [Treball de fi de màster]
- MINISTERIO DE CULTURA. «Museo de Mallorca: Caixa de núvia». A: *CER.es (Colecciones en Red)* [en línia]. <<https://ceres.mcu.es/pages/Main?id=134972&inventory=DA05/14/0048&table=FMUS&museum=MMAIB>> [Consulta: 2 setembre 2024]
- TALLER Y MEDIO (2011). «Mueble español de los siglos XVI-XVII». A: *Taller y medio* [en línia]. <<https://tallerymedio.com/2011/11/06/mueble-espanol-de-los-siglos-xvi-xvii/>>

ENTREVISTES

- Miquel Matas Ferrer (Puigpunyent, 1981). Entrevista 29/08/2024
- Margalida Melis Vadell (Manacor, 1969). Entrevista 24/08/2024
- Catalina Amer Juan (Manacor, 1935). Entrevista 2/08/2024
- Maria Bordoy Andreu (Manacor, 1942). Entrevista 25/07/2024
- Sofia Binimelis Arias (Santo Domingo, 1995). Entrevista 23/08/2024
- Tonina Matas Mayol (Sant Joan, 1976). Entrevista 10/09/2024
- Damià Duran Jaume (Porreres, 1930). Entrevista 21/12/2024

Rafel Aguiló Roca: dels escenaris turístics a la creació pròpia

Bàrbara Duran Bordoy

Rafel Aguiló Roca (Manacor, 20 gener del 1952 - 1 d'agost del 2024) pertany a una generació de músics manacorins que es trobaren amb un entorn professional que no havia estat albirat abans a Mallorca: els escenaris turístics. La capacitat de recerca, d'estudi personal i d'adaptació a una societat mallorquina que canviava ràpidament en les dècades dels seixanta i setanta del segle xx defineixen la carrera professional d'un bon grupat de músics mallorquins.

La seva mort inesperada no ha permès que ell pogués veure aquest estudi acabat. Per aquest motiu, s'ha prioritzat aquí conservar el seu discurs en la transcripció de les entrevistes realitzades,¹ però cal dir que, sortosament, el material fotogràfic i discogràfic presentat aquí fou seleccionat per ell mateix, fet que permet esbrinar quins eren els aspectes de la seva carrera professional als quals donava més importància. Aguiló era un home que apreciava molt la seva vida familiar, i així conta:

Mon pare era de Manacor, Salvador Aguiló Segura, de ca ses Salvadores, i feia feina al Registre. Mumare era gabellina, Antònia Roca Lliteres. Em vaig casar amb Bàrbara Jaume Girart i els nostres fills són Salvador, Aina i Bàrbara.

Des de molt jove es va endinsar en l'aprenentatge musical. Les paraules d'Esteve Huguet, músic manacorí i propietari de la tenda Rock House durant molts anys, permeten conèixer el món musical al qual pertany Aguiló i ell mateix:

¹ El present treball fou desenvolupat en diverses sessions. La major part de les transcripcions presentades aquí pertanyen a les entrevistes fetes el 29 de febrer i el 15 d'abril del 2024.